

PROFESORUL GAVRIL ISTRATE LA A 90-A ANIVERSARE

VASILE D. ȚĂRA

Profesorul Gavril Istrate a împlinit 90 de ani. Este o vârstă impresionantă nu numai prin timpul care i-a fost hărăzit distinsului savant, ci și prin tot ceea ce a făcut de-a lungul unei vieți exemplar dăruite învățământului universitar, științei și culturii românești.

Chiar dacă biografia Profesorului este bine cunoscută¹, vom stăruii totuși asupra câtorva momente definitorii pentru viața și opera Domniei Sale.

A venit pe lume la 23 februarie 1914, în localitatea Nepos din ținutul grăniceresc al Năsăudului. Dăruit cu inteligență scripitoare și cu pasiune pentru învățătură, fiul sătenilor Gavrilă și Maria (născută Palage), pe care i-a venerat toată viața, s-a remarcat între elevii Liceului „George Coșbuc” din Năsăud, fiind ales președinte al Societății Literare a liceului, urmându-i astfel pe George Coșbuc și Liviu Rebreanu. Între 1933 și 1938 este student al Facultății de Litere, secția limba română, de la Universitatea din Iași, unde are șansa de a-i avea ca profesori pe G. Ibrăileanu, George Călinescu, Octav Botez și Iorgu Iordan, ultimul fiindu-i atât magistru, cât și protector în anii studenției, iar apoi mentor și prieten apropiat. De la acesta deține peste 200 de scrisori, extrem de importante ca mărturie pentru dezvoltarea învățământului umanist și pentru cercetarea științifică din domeniul filologiei și al lingvisticii din centrul universitar Iași. Din 1938 până în 1948 a fost profesor de limba română la Liceul Național, la Seminarul „Veniamin Costache”, la Liceul „M. Kogălniceanu” și la Liceul Militar din Iași. Începând din 1943, a funcționat și ca bibliotecar la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, iar din 1945 a devenit, prin concurs, asistent universitar.

După ce își susține, în 1949, teza de doctorat, cu titlul *Limba poeziei lui Coșbuc*, elaborată sub conducerea lui Iorgu Iordan, devine conferențiar universitar și este numit decan al Facultății de Filologie de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, funcție pe care a deținut-o între 1 octombrie 1949 și 2 octombrie 1968. Din

¹ Vezi, între altele, recentul volum *Gavril Istrate (în portrete, cronici, autografe)*, Bistrița, Editura „George Coșbuc”, 2002, unde se dă și o bibliografie a lucrărilor în care se fac referiri la viața și opera Profesorului (p. 17–22), precum și articolele omagiale semnate de Stelian Dumistrăcel, Dan Mănuță, Constantin Frâncu, Carmen-Gabriela Pamfil și Luminița Botoșineanu în „Convorbiri literare”, 2004, nr. 3 (99), p. 91–97; Al. Andriescu, *Profesorul Gavril Istrate la 90 de ani*, în „Dacia literară”, 2004, nr. 53 (2), p. 41–42 ș.a.

1957, când a obținut, prin concurs, postul de profesor universitar, a condus și Catedra de limba română de la aceeași facultate până în anul 1978, când s-a pensionat.

Atât ca om de știință, cât și prin aceste două funcții, pe care și le-a asumat în cel mai complex și complicat context socio-politic și cultural românesc și pe care le-a exercitat vreme îndelungată, putem spune că profesorul Gavril Istrate și-a pus amprenta asupra filologiei ieșene din a doua jumătate a veacului trecut. Într-un timp marcat de schimbări dramatice și radicale în ierarhia valorilor, în structura și în mentalitatea societății românești, numai o personalitate puternică și echilibrată, cu simțul dreptății și cu profund respect față de cultură și de istorie putea să facă față „ideilor noi”, marcate de diletantism și de tarele „luptei de clasă”, care au generat proletcultismul. Dacă în „obsedantul deceniu” și mai târziu, până în 1990, filologia ieșeană și-a urmat calea deschisă de A. Philippide și G. Ibrăileanu atât în privința direcțiilor de cercetare, cât și în concepție și temeinicie, un merit important revine, desigur, și profesorului Gavril Istrate. Știind că valoarea unei instituții universitare și de cercetare științifică depinde în primul rând de calitatea celor care o reprezintă, Domnia Sa a contribuit decisiv la selecția și promovarea filologilor ieșeni în perioada respectivă. După cum afirma prof. univ. dr. C. Dimitriu într-un text omagial din 1989, „toți cei care lucrează în momentul de față în Colectivul de Limba română de la Facultatea de Filologie din Iași, precum și o parte din cercetătorii de la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor (unii dintre acești profesori și cercetători fiind acum nume cunoscute și recunoscute în lingvistica și filologia românească) au fost aleși, îndrumați și ajutați în primii lor pași – și mai târziu – de către profesorul Gavril Istrate”². Contribuția Domniei Sale la menținerea și dezvoltarea școlii lingvistice ieșene a fost, de asemenea, recunoscută și subliniată cu diverse prilejuri. Astfel, într-un discurs omagial rostit în 1975, prof. univ. dr. Vasile Arvinte, evocând faptul că Institutul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași și-a început activitatea sub conducerea profesorului G. Istrate, iar „formarea și afirmarea pe plan științific a tinerilor colaboratori de atunci, astăzi bine cunoscuți ca specialiști, s-au datorat de la început sprijinului permanent și solitudinii [sale] dezinteresate”, relevă faptul că, din inițiativa Profesorului, la Iași „au fost întreprinse [cele dintâi] anchete dialectale sistematice asupra graiurilor moldovenești, precum și anchete folclorice. În rezultatele frumoase la care au ajuns astăzi dialectologii și folcloriștii ieșeni, se ascunde o bună parte din entuziasmul inițiatorului, unit cu pasiunea, pricepera și perseverența în atingerea scopului de care a dat dovadă”³. Aceleași merite le sublinia și profesorul Gheorghe Ivănescu, în cuvântul omagial rostit la a 65-a aniversare a profesorului G. Istrate: „În calitate de conferențiar și apoi de profesor, el a desfășurat o activitate didactică și științifică care n-a rămas fără urmări în dezvoltarea lingvisticii din orașul nostru. Mai toți cei ce predau astăzi lingvistica

² C. Dimitriu, *În slujba lingvisticii și filologiei românești*, în „Cronica”, 24 februarie 1989, p. 5, apud Gavril Istrate (*în portrete, cronici, autografe*), p. 41.

³ Gavril Istrate (*în portrete, cronici, autografe*), p. 34.

românească și generală la Universitatea din Iași sau activează în Institutul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor sunt elevii săi și au moștenit de la dânsul fie pasiunea pentru studiile dialectologice, fie preocuparea de istoria limbii literare. Școala lingvistică ieșeană de după 1945 s-a putut dezvolta și consolida datorită sprijinului pe care el l-a acordat tinerelor cadre didactice sau cercetătorilor formați în această vreme. În calitate de conducător al acestei școli, el n-a rupt legătura cu tradiția lingvistică din Iași...⁴

Cei 33 de *doctori în filologie*, dintre care cel dintâi a fost distinsul filolog și om de cultură N. A. Ursu, iar cea din urmă, eminenta cercetătoare Luminița Botoșineanu, care și-au elaborat tezele sub îndrumarea profesorului Gavril Istrate sunt tot atâția colaboratori și elevi ai Domniei Sale, care i-au împărtășit ideile și i-au apreciat știința, înțelepciunea și spiritul critic. Acestora li se adaugă, desigur, zecile de generații de absolvenți ai Facultății de Litere din Iași, care i-au urmărit cu atenție și admirație prelegerile temeinic alcătuite și atât de limpede și de convingător rostite. Cursul de *istoria limbii române literare*, abia atunci inclus între disciplinele universitare, pe care l-a elaborat fără să aibă la îndemână sintezele și imensa bibliografie de mai târziu, avea adesea un caracter polemic, ca și discuțiile care se purtau în publicațiile de specialitate din anii '50. Chiar dacă își apăra cu fermitate opiniile, tonul era întotdeauna echilibrat, iar vocabularul decent și cu îngrijire ales. De altfel, Profesorul a comunicat în toate împrejurările, cum remarcă prof. univ. dr. Maria Platon, „cu recunoscută omenie cu cei din jur, mai tineri sau mai vârstnici, știind că vine o vreme când nu trăiești decât prin alții”⁵.

Până la pensionare, profesorul Gavril Istrate a trăit mai mult pentru alții. Implicat, decenii de-a rândul, în conducerea Facultății de Filologie și a Catedrei de limba română, a Institutului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași, a filialei din Iași a Societății de Științe Filologice din România, precum și în colegiile de redacție ale unor reviste de specialitate sau în îndrumarea a zeci de doctoranzi, Domnia Sa le-a cedat celor din preajmă și instituțiilor respective o mare parte a timpului și a energiei sale, componente atât de necesare și de prețioase pentru viața omului de știință. Cu toate acestea, universitarul și cercetătorul Gavril Istrate s-a impus ca o personalitate reprezentativă a lingvisticii și a culturii române, creând o operă impresionantă prin varietatea domeniilor abordate, prin originalitatea ideilor și prin numărul lucrărilor publicate.

În lingvistică a debutat cu un studiu de dialectologie: *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, BIFR IV, 1937, p. 50–97, considerat și astăzi o lucrare de referință pentru cunoașterea graiurilor din nord-estul Transilvaniei. Deși a dat întotdeauna o mare importanță cercetărilor dialectale⁶, nu s-a mai întors către acest domeniu de investigație decât în 1971, când a publicat, împreună cu Adrian Turculeț, studiul *Cercetări dialectale în județul Bistrița-Năsăud* (FD, VII, p. 189–227).

⁴ *Ibidem*, p. 28–29.

⁵ *Ibidem*, p. 49.

⁶ Vezi G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VI, 1955, nr. 1–2, p. 109–129.

Ca titular al cursului de *istoria limbii române literare*, și-a concentrat atenția mai cu seamă asupra acestei noi discipline, devenită, după 1950, un domeniu de cercetare predilect în lingvistica românească. A participat de la început la dezbaterile și clarificarea unor probleme capitale pentru cercetarea limbii române culte: epoca de formare și baza dialectală a românei literare. Între părerile exprimate până acum și încă neconciliate, concepția profesorului G. Istrate ocupă un loc distinct prin originalitate și argumentație. După ce mai întâi a susținut, în esență, părerile lui Iorgu Iordan cu privire la originile românei literare⁷, mai târziu, Domnia Sa și-a schimbat întru câțva opiniile, afirmând că „specialistul care s-a apropiat mai mult de adevăr este A. Philippide. După încercările timide ale maramureșenilor, traducătorii brașoveni au meritul de a fi orientat limba literară pe un drum care avea să se dovedească deosebit de rodnic, pe care îl vor urma în continuare și-l vor amplifica toți cărturarii de mai târziu, indiferent de provincia din care proveneau”⁸. Pornind de la constatarea că „cea mai mare parte dintre traducerile noastre religioase sunt opere colective”, la elaborarea sau traducerea cărora au colaborat „cărturari din toate provinciile istorice românești”, profesorul G. Istrate susține că „limba cărților pe care [aceștia, n.n.] ni le-au lăsat a tins, de la început, spre o sinteză”⁹. În consecință, „trebuie să admitem că din numeroasele norme literare, cunoscute în istoria limbii noastre, unele s-au fixat încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și, pe măsură ce ne apropiem de vremea noastră, numărul lor crește și râul se transformă în fluviu”¹⁰. În continuare însă, Domnia Sa face o largă expunere în favoarea ideii că de o română literară propriu-zisă se poate vorbi numai prin anii '40 ai secolului al XIX-lea și ajunge la „concluzia că nu pot avea dreptate cei care plasează formarea limbii române literare în secolul al XVI-lea. Dreptate și mai puțină au cei care împing această dată în secolele anterioare, în perioada preliterară a limbii noastre”¹¹. Așadar, G. Istrate rămâne fidel concepției școlii lingvistice pe care o reprezintă, admițând că despre o limbă română literară nu se poate vorbi decât din secolul al XIX-lea, chiar dacă în veacurile anterioare s-ar fi constituit unele norme ale exprimării culte românești.

În privința bazei dialectale a românei literare, profesorul G. Istrate are un punct de vedere și mai ferm delimitat de părerile celorlalți cercetători. Chiar dacă admite, în principiu, ca A. Philippide ș.a., că la baza limbii noastre literare „nu stă graiul muntenesc singur, ci dialectul dacoromân, în întregul său”¹², Domnia Sa, referindu-se la baza dialectală a limbii tipăriturilor coresiene, exprimă un punct de vedere personal, pe care îl argumentează cu numeroase fapte de limbă și de istorie

⁷ Vezi G. Istrate, *Originea și dezvoltarea limbii române literare*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza»”, 1957, fasc. 1-2, p. 91-95.

⁸ G. Istrate, *Limba română literară. Studii și articole*, București, Editura Minerva, 1970, p. 11.

⁹ G. Istrate, *Originea limbii române literare*, Iași, Editura Junimea, 1981, p. 188.

¹⁰ *Ibidem*, p. 190.

¹¹ *Ibidem*, p. 206.

¹² G. Istrate, *Originea limbii române literare. Noi contribuții*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza»”, VI, 1960, fasc. 2, Supliment, p. 77.

a culturii noastre, potrivit căruia nu avem a face în aceste scrieri cu o bază muntenească, ci cu una transilvăneană de sud, reprezentată de graiul vorbit între Braşov şi Orăştie.

În cartea publicată în 1981, Profesorul dezvoltă considerabil discuţia privitoare la rolul Transilvaniei în procesul de constituire a normelor limbii române literare nu numai în secolul al XVI-lea, ci şi în veacurile următoare, Domnia Sa fiind convins că, „de fapt, Transilvania trebuie considerată vatra limbii noastre literare, că cele mai numeroase trăsături ale acesteia îşi au originea nu în sudul Carpaţilor meridionali, ci în nordul lor, că majoritatea particularităţilor considerate munteneşti sunt, în realitate, de provenienţă ardelenască. Transilvania ocupă, sub raportul cronologiei, primul loc, nu cel din urmă”¹³. Susţinută cu patos, dar şi cu argumente lingvistice şi socioculturale convingătoare¹⁴, această opinie trebuie reţinută îndeosebi pentru recunoaşterea contribuţiei incontestabile pe care au avut-o cărturarilor români din Transilvania de-a lungul timpului la formarea şi desăvârşirea limbii române literare, în această privinţă rolul lor fiind cel puţin egal cu al confrăţilor de peste munţi.

Dintre cele peste 500 de studii şi articole publicate până acum de profesorul G. Istrate, foarte multe sunt consacrate cercetării limbii şi contribuţiei marilor cărturari şi scriitori români, îndeosebi moldoveni şi ardeleni, la întemeierea, la dezvoltarea şi la sublimarea prin artă a limbii române culte. Studiile Domniei Sale consacrate lui Varlaam, Simion Ştefan, Dosoftei, Antim Ivireanul, D. Cantemir, I. Neculce, Samuil Micu, Gh. Şincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu, M. Kogălniceanu, Costache Negruzzi, V. Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă, George Coşbuc, Mihail Sadoveanu, Lucian Blaga, Ion Pillat, Marin Sorescu ş.a. fac parte din bibliografia esenţială a personalităţilor respective.

Om de cultură apreciat şi respectat de contemporani, profesorul G. Istrate a cunoscut bine, cu unii aflându-se chiar într-o strânsă relaţie de prietenie, o seamă de mari învăţaţi şi literaţi români şi străini din secolul al XX-lea. Pe mulţi dintre aceştia i-a evocat, cu diverse prilejuri, în articole scrise cu har şi obiectivitate. Pomenim aici doar câteva dintre numele cele mai reprezentative: Nicolae Iorga, G. Ibrăileanu, Nicolae Drăganu, G. Bogdan-Duică, Ion Breazu, Ion Petrovici, Sextil Puşcariu, Theofil Simenschy, Tudor Vianu, G. Călinescu, Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Emil Petrovici, Sever Pop, G. Ivănescu, Dumitru Gafiţanu, Mario Ruffini ş.a.

După 1980, eliberat de povara obligaţiilor oficiale, întotdeauna cronofage, şi beneficiind de o excepţională vigoare intelectuală şi fizică, profesorul G. Istrate s-a dedicat, cu uimitoare abnegaţie şi eficienţă, cercetării ştiinţifice şi activităţilor culturale. În acest răstimp a publicat şapte cărţi (*Originea limbii române literare*, Iaşi, Editura Junimea, 1981; *Studii eminesciene*, Iaşi, Editura Junimea, 1987; *Transilvania în opera lui Sadoveanu*, Iaşi, Editura Timpul, 1999; *George Coşbuc*

¹³ G. Istrate, *op. cit.*, 1981, p. 30.

¹⁴ *Ibidem*, p. 31–145 şi *passim*.

în ultimii 50 de ani, Cluj-Napoca, Editura Supergraph, 2001; *Studii și portrete*, vol. I, Iași, Editura „Cronica”, 2001; *Studii și portrete*, vol. II, Iași, Editura „Cronica”, 2002; *Studii și portrete*, vol. III, Iași, Editura „Cronica”, 2003), a editat două volume (Mihail Sadoveanu, *Drumuri basarabene. Orhei și Soroca*, Iași, Editura Timpul, 2001; G. Coșbuc, *Scrieri alese*, Iași, Editura Timpul, 2001), a prefăcut volumul T. Cipariu, *Opere*, vol. I, ediție de Carmen-Gabriela Pamfil, București, Editura Academiei Române, 1987, și a scris postfața la Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Iași, Editura Junimea, 1990.

La acestea se adaugă peste 200 de studii, articole, note și recenzii risipite în diverse publicații de specialitate și culturale.

Ardelean prin naștere și ieșean prin formație, profesorul Gavril Istrate a fost toată viața transilvănean și moldovean prin tot ceea ce a făcut ca om de știință și de cultură, dar înainte de toate și mereu a fost și este un român autentic și devotat, care-și iubește țara, strămoșii și conaționali de pretutindeni cu cel mai deplin și mai sincer sentiment patriotic. De-a lungul anilor, dar mai cu seamă după 1990, a străbătut ținuturile românești de la Iași la Timișoara, la Oradea, Satu Mare, Baia Mare, Cluj-Napoca, Deva, Blaj, Sibiu, Brașov, Târgu-Jiu, Turnu-Severin, Craiova, Ploiești, București, însă mai des a fost la Nășăud și la Bistrița, sau de la Iași la Târgu-Neamț, la Mircești, la Humulești și în toate județele Moldovei, ca și de la Chișinău, la Bălți, la Soroca ori la Cahul. Peste tot a ținut comunicări științifice și conferințe despre oameni de seamă ai culturii române ori pe teme de specialitate, care fermecau ascultătorii prin substanța informației, prin noutatea ideilor și prin frumusețea rostirii. Pentru că ne-am aflat în mai multe rânduri între cei care îl ascultau cu admirație, cred în sinceritatea profesoarei Feodosia Mocanu, care, într-o scrisoare datată 26 februarie '99, mărturisea: „Ne-ați fascinat cu vocea D-voastră ștefănească, cu zâmbetul părintesc și cu potențialul deosebit de a mobiliza spre ascultare oricare auditoriu. Cu aceste calități și cu cea de genial povestitor al operelor înaintașilor noștri, într-o blândă zi de ianuarie, ați rămas în inimile cahulenilor, care doresc să vă mai vadă, să vă mai asculte cu neșă¹⁵”.

Imaginea clasică a savantului cufundat în lectură la masa de lucru din biblioteca personală, invadată de cărți ostenite de folosință și de vreme, ar părea acum puțin desuetă celor împătimiți de biblioteca virtuală, dar este cât se poate de reală și de firească în cazul profesorului Gavril Istrate. Am văzut aievea această imagine în fabuloasa bibliotecă a Domniei Sale, unde am avut privilegiul de a mă afla, ca invitat, în câteva rânduri. Pentru profesorul și bibliofilul Gavril Istrate, cartea nu este doar un instrument indispensabil muncii intelectuale, ci și un prilej de profundă bucurie estetică și spirituală. Am admirat acolo seriile complete ale edițiilor (unele foarte puțin sau deloc cunoscute) din opera lui M. Eminescu, a lui M. Sadoveanu, a lui George Coșbuc ș.a., rânduite alături de multe cărți rare, de manuscrise și de mii de scrisori primite de la nenumărate personalități, prieteni și

¹⁵ Fragment reprodus după o copie a scrisorii trimise de Feodosia Mocanu profesorului G. Istrate.

cunoscuți, documente ce ar stârni invidia oricărui bibliofil și ar putea constitui substanța unor viitoare cărți și studii. Deși avea la îndemână una dintre cele mai valoroase și bine înzestrate biblioteci universitare din România, Profesorul a mai strâns, cu mult efort și cu mare cheltuială, în camera sa de lucru toate cărțile de referință ale lingvisticii, ale literaturii și ale culturii naționale, care l-au însoțit, ca prieteni devotați și fideli, în lungul șir al nopților de veghe și al anilor de trudă intelectuală. Lăudând tocmai această bibliotecă personală, care ilustrează atât de convingător calitatea și pasiunea pentru știință și cultură a universitarului autentic, prof. univ. dr. Al. Andriescu își încheia discursul rostit în 1984, la festivitatea prilejuită de a 70-a aniversare a Profesorului, astfel: „În liniștea bibliotecii dumneavoastră, vă urăm, domnule profesor, să aveți parte de ani îndelungați, rodnici și în deplină sănătate, pentru a aduna, din textele pe care le citiți și le recitiți, noi dovezi ale trăinicieii noastre prin limbă, pentru că cine nu s-ar declara de acord cu dumneavoastră când mărturișiți, cum ați făcut-o recent, că «limba română este însăși rațiunea noastră de a exista»¹⁶.

Această frumoasă urare, pe care o împărtășim din toată inima, ni se pare la fel de actuală și de bine-venită ca și în urmă cu două decenii. Am adăuga doar că-i dorim distinsului și iubitului nostru Profesor încă mulți și rodnici ani, feriți de traumele pe care le-a îndurat în ultimul deceniu, și luminați numai de bucurii autentice și de recunoștința celor care s-au împărtășit din știința, înțelepciunea și omenia Domniei Sale.

LE PROFESSEUR GAVRIL ISTRATE À SA 90ÈME ANNIVERSAIRE

RÉSUMÉ

Le professeur Gavril Istrate est l'une des personnalités les plus représentatives de la linguistique et de la communauté académique roumaines. Son œuvre scientifique impressionnant (7 livres et plus de 500 études) compte de nombreux ouvrages de référence dans le domaine de l'histoire de la langue roumaine littéraire, de la dialectologie et de la philologie. Savant d'une vaste érudition, le professeur G. Istrate a apporté des contributions essentielles à la diffusion et à l'apprentissage de la culture roumaine dans nombre de localités de Roumanie et de la République de Moldavie où ses conférences ont joui d'un grand succès auprès des auditeurs. En tant que professeur à l'université et doyen de la Faculté des Lettres de Jassy, il a contribué d'une manière décisive au développement de l'enseignement universitaire roumain et de l'école linguistique de Jassy, durant la seconde moitié du XXème siècle.

*Facultatea de Litere
Universitatea de Vest
Timișoara*

¹⁶ Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani, Iași, 1984, p. 7–8.